

בעלי המוסר על הפרשה פרשת חיי שרה

הנגיעה האישית

א. הקדמה

בפרשת חיי שרה מתוארת שליחותו של עבד אברהם אבינו למצוא אישה ליצחק (בראשית, כ"ד). הפסוקים מפרטים ומתארים באריכות רבה את כל שלבי המסע, ועל כך העירו חכמים במדרש:

וכמה היא שיחתן של עבדי אבות חביבה מגופי תורה: שהדם של שרץ טמא הוא מגופה של תורה, ואין טמא מפורש אלא מרבינן מהקרא "וזה לכם הטמא" (ויקרא, י"א, כט); ואלו שיחתן של עבדי אבות כתובה בתורה.

(מדרש אגדה [בבב], בראשית, כ"ד).

בדרך כלל התורה מקצרת בלשונה, וישנם דינים רבים שלא נאמרו במפורש בתורה אלא רק נרמזו; ולעומת זאת, שיחתם של עבדי אבות מתוארת בפרשתנו בצורה רחבה ומפורטת מאוד.

השאלה שנותרת פתוחה לאור דברי המדרש הללו היא מדוע באמת חביבה שיחתן של עבדי האבות יותר מגופי תורה? איזה מסר מלמדת התורה בתיאור שיחתו של עבד אברהם, שחשיבותו גדולה יותר מגופי תורה?

ב. התגברותו של אליעזר על הנגיעה

חשיבות סילוק הנגיעה

ר' יוסף יוזל הורביץ, ה"סבא מנהוברדוק", למד משיחתו של עבד אברהם יסוד חשוב ומרכזי לעולם העבודה המוסרית, ובמהלך השיעור נעסוק בדבריו.

בספרו "מדרגת האדם", ר' יוזל מייחד פרק לנושא "ברור המדות". במהלך הפרק קובע ר' יוזל שכדי שאדם יוכל להתקדם בסולם העבודה המוסרית, הוא חייב קודם כל לברר את מידותיו. במושג "בירור המידות" מתכוון ר' יוזל לתהליך בו האדם מטהר ומזכך את רצונו, ומשתחרר ממניעים פסולים ונגיעות אישיות. טענתו של ר' יוזל היא שכל עוד האדם לא השתחרר מהנגיעות האישיות מערכת השיקולים שלו מוטה, ואין באפשרותו לראות את האמת לאשורה. אדם בעל נגיעות אישיות לא יוכל להתקדם, בגלל שכל מושגי הטוב שלו נגועים ומוטים; כדי שהוא יוכל לראות את האמת כפי שהיא, הוא צריך תחילה לטהר עצמו מכל נגיעה אישית שמסמאת את עיניו ומשחדת את מבטו.

ר' יוזל ממחיש את חשיבות "בירור המידות" כהכנה להתקדמות המוסרית באמצעות משל לנוסע בספינה, שמגלה באמצע הנסיעה שהספינה נוסעת בכיוון ההפוך

מהכוון שאליו הוא אמור להגיע. כדי לתקן את כיוון הנסיעה, האדם מחליט ללכת בתוך הספינה בכיוון ההפוך מכיוון הנסיעה. הנמשל הוא שללא "בירור המידות" האישיות כולה מנותבת לכיוון שמוטה בעקבות הנגיעות האישיות, ולכן כל ניסיון לעבודה ולתיקון לא יוכל לשנות את הכיוון הכללי המוטה. ניתן להמחיש את הרעיון באמצעות משל נוסף מהעולם הצבאי. לפני יציאה למסע ניווטים, על הנווט לוודא שהמצפן מכונן, אחרת הוא יטעה בכיוון ההליכה ויגיע למקום שונה לגמרי ממה שהוא תכנן. גם היוצא למסע העבודה המוסרית צריך תחילה לכונן את עבודתו באמצעות "בירור המידות", כדי שיהיה סמוך ובטוח שהוא מתקדם לעבר האמת.

נצטט כמה משפטים מדברי ר' יוזל על הסכנה הכרוכה בשעבוד לנגיעות אישיות:

ויש לנו מזה להבין עד כמה צריך האדם לברר מדותיו שיהיה כל השיקול שלו אמיתי ומדויק, שגדולה סכנת הנגיעה, כי יכולה היא לגנוב ממנו כל התורה כולה. ועוד גרוע מזה אשר הגניבה הזאת לא תוכל להתוודע לעולם, יען כי כמו שהנגיעה לוקחת את תורתו, כן היא נותנת לו תורה אחרת, ויכול להיות כל ימי חייו ולא ידע אשר באמת הייתה לו תורה אחרת, אשר בדה לו רצונו הפחות, וכל מה שהחזיק בחשבונותיו הצודקים לפי דעתו, התרחק ביותר ממרכז האמת שהיא תורת ה'...

מאבקו של אליעזר בנגיעה

אחד מדמויות המופת שהצליחה להתעלות מעל הנגיעה האישית, לפי ר' יוזל, הוא עבד אברהם. במדרש נאמר שתחילה עבד אברהם סבר שבתו יכולה להיות שידוך הגון עבור יצחק, אולם אברהם אבינו דחה את ההצעה:

"ויאמר אליו העבד" (בראשית, כ"ד, ה). הדא הוא דכתיב! "כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב" (הושע י"ב, ח): "כנען" - זה אליעזר²; "בידו מאזני מרמה" - שהיה יושב ומשקיל את בתו ראוייה היא או אינה ראוייה; "לעשוק אהב" - לעשוק אהובו של עולם, זה יצחק. אמר "אולי לא תאבה" (בראשית, כ"ד, ה) ואתן לו את בתך? אמר לו "אתה ארוך³ ובני ברוך, ואין ארוך מתדבק בברוך".

(בראשית רבה, [וילנא], חיי שרה, נ"ט, ט).

על דברי המדרש הללו אומר ר' יוזל:

1 זהו שכתוב.
2 המדרש מפרש ש"עבד אברהם" המופיע בפרשייה הוא אליעזר, אשר נזכר כבר בעבר כעבדו של אברהם (בראשית, ט"ו, ב), ושאליעזר הוא מזרע כנען.
3 בראשית, ט', כה.

יצא מכלל ארור לברוך "על ידי ששרת אותו צדיק באמונה?"

תשובתו של ר' אברהם מחדדת את גדלותו של העבד בהתעלמותו מהנגיעה האישית במהלך השליחות למצוא אישה ליצחק:

ברם כבר ביארנו שכל עצם שליחות זו הייתה כרוכה בעקירת נגיעות עמוקות ששררו בלב אליעזר, ברצותו להשיא בתו ליצחק. בנקל היה לו לסבב כשלוש שליחות, אם אך היה פועל מתוך השפעת הנגיעה הזאת. אילו היה אומר על יצחק איזה דבר שלילי, או מתפרש לתרי אפי"ה, היתה השידוך מאליו מתפרד בלי שיוכלו להוכיח אשמתו בכך. הרי אחרי כל השתדלותו בפקחות וחריצות כמעט היתה לאל כל עבודתו. וכל שכן אם היה נותן לבתואל ולבן איזה נקודה להאחז בה. אילו היה אומר שכמעט שחט אברהם את בנו, הרי היו מבינים מדבריו שאין דעת אברהם נוחה מיצחק ושרוי ביניהם מריבות ועלול הוא להעביר ממנו הירושה או לרצחו נפש. לא רק שלא עשה כן אליעזר, אלא השתדל בכל יכולתו בנאמנות והתפלל לקב"ה לסייעתא דשמיא על הצלחת הענין. לא השתמש באחריותו אלא נכנס בעובי הקורה שיצא מתחת ידו דבר מתוקן...בזה שאליעזר אזר חיל למצוא זיווגו של יצחק בכישרון ובדעת הצליח לעקור מעצמו השורש של מרמה ואחז במידת האמת, ומשום כך זכה דווקא כאן לצאת מכלל ארור לכלל ברוך.

"המוסר והדעת", פרשת חיי שרה, עמודים ק"ד - קט"ו)

יהי רצון שנזכה ללכת בדרכו של אליעזר עבד אברהם ונדע להתעלות מעל הנגיעות האישיות.

וזה אמת אשר מצד מעלתו הגדולה⁴ הייתה בתו ראויה ליצחק. והראיה כי אחר ששמע את הנגיעה שלו היה הולך בקצה האחרון כדי להשיג אשה אחרת ליצחק, כמבואר ומפורש בתורה, והייתה בזה מדה רבה של חסידות, אלא לכתחילה היה שוגג בנגיעה זו, ושכח כי מצד שהוא עבד לא יכול להיות הדבר הזה. וזהו מה שאמר המדרש "כנען בידו מאזני מרמה" שלא היה חסר לו המאזניים הנכונה, כי בזה גדלה מעלתו שיהיו המאזניים שלו ממין החסידות, והראיה כי אחר שהרגיש הנגיעה, הלך בקצה האחרון לסבב בכל ההשתדלות לקיים כמו שאמר לו אברהם, אלא כל החיסרון היה מצד שהמאזניים היו מאזני מרמה, שהמחט היה לו הכרע לצד אחד, ולכן שכח אשר "אין ארור מתדבק בברוך".

"(מדרגת האדם", ברור המדות, פרק ג', עמודים ק"ד - ק"ו).

לפי המדרש, הפסוק "כנען בידו מאזני מרמה", מתייחס לאליעזר. ר' יוזל מפרש שמשמעות הדברים היא שאמנם עולם הערכים ומערכת השיקולים של עבד אברהם היו ישרים, אך ביחס לנושא מציאת זיווג ליצחק המאזניים שלו, דהיינו מערכת השיקולים, היו מוטים בגלל הנגיעה האישית. לכן, למרות גדלותו, אליעזר לא חשב מראש על מה שאברהם אמר לו לאחר מכן, שאין ארור מתדבק בברוך ולכן בתו אינה ראויה לאברהם. ר' יוזל לומד מכך עד כמה הנגיעה האישית מסמאת את העיניים, עד שאפילו אדם גדול כאליעזר עבד אברהם לא הצליח לראות את האמת בגלל הנגיעה האישית. מצד שני, אליעזר מהווה דוגמת למופת ליכולת האדם להתעלות מעל הנגיעה האישית; שהרי משעה שאברהם אבינו פסל את ההצעה, אליעזר פעל בכל המרץ והנחישות להצלחת שליחותו למצוא אישה ליצחק.

השתדלותו המרובה של אליעזר

חתנו של ר' יוזל, ר' אברהם יפהן, בספרו "המוסר והדעת", מתייחס למדרש אחר המחדד מסר זה:

"ויאמר בא ברוך ה'" (בראשית, כ"ד, א), שהיה סבור בו שהוא אברהם, שהיה קלסתר פניו דומה לו. אמר רבי יוסי ב"ר דוסא, כנען הוא אליעזר, ועל ידי ששרת אותו צדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך.

(בראשית רבה [וילנא], חיי שרה, ס', ז).

מלשון ההזמנה של לבן את אליעזר "בא ברוך ה'", המדרש לומד שאליעזר יצא מכלל ארור ובא לכלל ברוך. על דברי המדרש הללו שואל ר' אברהם: הרי במשך זמן רב אליעזר שרת את אברהם ומסר נפשו עבורו בכל מאוּדו, ומדוע דווקא במהלך השליחות למציאת אישה ליצחק נאמר שהוא

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולנחמיה רענן, תשע"ג
נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי

בית המדרש הוירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שליח
ישיבת הר עציון
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
אתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
אתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
